

YENİ DÜNYA DÜZENİ VE BİLİM DÜZEYİNDE UYGULAMASI: ORTADOĞU SAVAŞ COĞRAFYASININ TOPLUMBİLİMLERİNDE BİLGİ-KURAMSAL STATÜSÜ VE PROJECİLİK

Ertan Eğribel

Giriş Yerine: Verili Düzenin ve Statükonun Bilgi-Kuramsal Örgütlenmesi

1990 sonrasında Yeni Dünya Düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesi kuramsal düzeyde temel tartışma konularından biri olarak ortaya çıktı. Bunun ötesinde pratikte geniş kitlelerin de yaşamları içinde sınındığı acı ve pahalı bir deneyim oldu. Yıkımın ardından katliamlar, şehirlerin bölünmesi, toplumsal parçalanma, kitlesel göçler, kaotik yeni düzen, etnik ve dini kimlikler, kırılma ve provokasyonlar, otoriter yönetimler ve istikrarsızlık yeni sorunlar olarak gündeme geldi. Giderek yeni dünya düzeni ve büyük Ortadoğu projesi bu sorunlardan ayrıştırıldı, tartışılan temel sorun olmaktan çıktı. Yıkım sonrası ortaya çıkan konu ve sorunlar artık uygulama düzeyinde üniversitede ve üniversite dışında araştırma merkezlerinin üstlendiği onaylanmış, bütçelenmiş proje çalışmaları biçiminde ele alınmakta, temel yaklaşım ve düzenlemeler saha bilgisine ve fiili duruma göre tanımlanmaktadır. Buna uygun örgütlenen uluslararası uzman kurumların, araştırma merkezlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının üstlendiği çeşitli araştırma projeleri uluslararası siyasetin bir aracı ve sayısal bilgi hammaddesini oluşturmaktadır. Günümüzde yeni dünya düzeni, küreselleşme, Büyük Ortadoğu Projesi gibi kuramsal tartışmalar ortadan kalkmış gibidir. Bu kavramların gündeme gelişindeki amaç ve söylem yerleşmiş, akademik tartışmalar mevcut fiili koşul ve uygulamalar, çelişki ve sorunlar, verili güç dengesi/dengesizliği ve yeni statüko içinde sınırlanmıştır. Bu durum konulara yaklaşımı da değiştirmiştir. Artık bilinmeyen konularda araştırmalar yerine, çekişme ve çatışmalarla ilgili çalışmalar yapmak, sadece gözlemci ve kayıtçı olarak değil, aynı zamanda yeni bilgiler toplamak ve aktarmak da önemli hale gelmiştir. Araştırmalar “pazar” kurallarına uygun yapılmakta ve “iş alan” akademisyenlerden bu yönde so-

rumluluk ve ciddiyet beklenmektedir. Bu nedenle değişme ve yenilik sadece konu ve kavramlarla ilgili değildir, aynı zamanda yaklaşım, çalışma ve tartışma biçimi, kullanılan araçlarda da ortaya çıkmaktadır. Amaç, elde edilen bu bilgiler aracılığıyla belli kesimler ve sorunlar üzerinde etkili olmaktır. Tartışma alanının ve biçiminin değişmesi bakış açısında bir genişlemeyi değil darlaştırmayı belirtmektedir. Bu nedenle uygulamaya yönelik saha çalışmaları veya projecilik öne çıkmıştır.

Batı üstünlüğüne dayalı modern dünya egemenliği daha başlangıçtan itibaren tarihi/toplumsal yıkıma, şiddet ve otoriterliğe dayalıdır. Batı düzeni siyasi, toplumsal kriz koşullarında düzeni yeniden işler hale getirmek için modern verili düzene içkin olan otoriterliği, yıkımı, şiddeti iki dünya savaşında olduğu gibi en geniş biçimde devletlerarası siyasetin bir aracına dönüştürmüştür. Yeni dünya düzeni ve büyük Ortadoğu projesi bunun en üst düzeyde uygulamasıdır. Esas tartışılması gereken bu düzen ve faileri olması gerekirken, Batı tarafından iki dünya savaşıyla biçimlenen Orta Doğu'nun yeniden yıkımı ve düzenlenmesi bir veri (sonuç) olarak kabul edilmektedir. Tartışmalar verili düzenin yarattığı sorunların Batı düzenini etkilemeden kendi içinde yerel düzeyde çözülmesi, yıkımın sonuçlarının bölge haklarına ödetilmesi biçimindedir. Toplum bilimlerinde 1980 öncesi öne çıkan emperyalizm-azgelişmişlik, merkez-çevre, sömürgecilik, sosyalizm, ulusal kurtuluş mücadeleleri, bağımsızlık, toplumsal gelişme, kalkınma, refah gibi kuram ve açıklamalar unutulmuştur. 1990 sonrası dönemin küreselleşme, yerelleşme, yeni dünya düzeni, uygarlıklar çatışması gibi bütünsel kuramları da tartışılmamaktadır. Bu durum, ABD üstünlüğü ve egemenliğinin belirlediği mevcut koşullar içinde sosyoloji ve siyaset düzeyinde bütünsel dünya görüşlerinin ve düzene muhalefetin önemsizleşmesini belirtmektedir. Sorunların düzen içinde çözümü çalışma biçimini, seçilen birimleri, ölçekleri, kullanılan araştırma konularını, araç ve yöntemleri de belirlemektedir. Söz konusu olan kuramsal tartışmaların aşılması değil, yeni statükoya dayalı sahaya dönük sınırlı, dar çalışma biçiminin öne çıkmasıdır. Üniversite öğretim üyeleri bu yeni koşullarda adeta bir gazeteci gibi güncel konu ve uygulamalarla ilgilenmekte, bu yönde çeşitli araştırma ve projelerde görev almaktadır. Son 30 yıldır gündemde olan küreselleşme, yeni dünya düzeni, Büyük Ortadoğu Projesi gibi büyük değişimler ve düzenlemeler görünmez/tartışılmaz hale gelmiştir. Verili düzen içinde otoriterlik, muhafazakarlaşma, etnisite, din, uluslararası kitlesel göçler, sığınmacılık, mekanın düzenlenmesi, insan hakları, etnik-mezhepsel temizlik, kitlesel göçler, şehir, kadın, çocuk sorunları, yoksulluk, şiddet gibi konu ve düzenlemeler projecilik anlayışının uzmanca bilgi-kuramsal konuları olarak ele alınmaktadır. Bu çelişki ve çatışmalarla ilgili düzenlemeler, denetim ve yönetim sahada elde edilen gözlem, kayıt gibi bilgi kaynaklarına dayanmaktadır. Elde edilen bilgilere dayalı etkinlik ve işlevsellik çalışmaların (amaç ve sonuçlarını tartışmadan) bilimselliği için yerli görülmektedir. Bilim, iktidar ve piyasa arasında kurulan ilişki araştırma-

larda pazarın kurallarının egemenliğini sağlamaktadır. Araştırmaların hangi özel çevrelerin hangi çıkarları adına gerçekleştirildiği sorgulanmamaktadır.

Günümüzde yeni dünya düzeni, küreselleşme, Büyük Ortadoğu Projesi gibi konular ABD üstünlüğü temelinde içselleşmiştir. Verili koşulların empoze ettiği sömürü, yoksulluk, ırkçılık, çatışma, şiddet, savaş, kitlesel göçler, otoriterleşme gibi uluslararası sorunlar diplomatik, müzakereye açık, denetim ve düzenleme amaçlı herhangi bir konu gibi ele alınmaktadır. Bu yönde ortaya çıkan projelerde dolaylı/dolaysız olarak ABD eksenli denge, “yönetişim”, yönlendirme ve denetim esastır. Küresel üstünlük, otorite ve şiddet, farklılaşma, ırkçılık, dincilik, mezhepçilik ABD yeni dünya düzeninin jeopolitik düzeyde saldırgan politikalarının coğrafyaya/mekana dönük dar bir görünüşüdür. Bu genel tablo içinde çeşitli ülkelerin yer kapma çekişmesi ve rekabeti verili dünya egemenliği ve üstünlüğünün tartışılması biçiminde değildir. Günümüz konu ve sorunları daha çok araştırma merkezlerinin, askeri-siyasi jeopolitikçilerin, kurmay heyetlerinin, stratejistlerin, güvenlikçilerin ve askerlerin coğrafi alanda/sahadaki uygulamalarıyla ilişkili uzmanca operasyonları olarak gündemdedir. Projeler ve sahadan gelen legal, illegal istihbarat bilgileri, toplumun kendi gelişmesi dışında gerçeği eğip-bükerek, kırarak yapılan operasyonlara temel olmaktadır. Bu yönde kurgu ve inşaa çabası eldeki güce ve üstünlüğe dayalıdır. Tarih, coğrafya ve toplum sadece siyasi, askeri, ticari çatışma, çekişme alanı değildir, aynı zamanda değişim-dönüşüm, denetim ve gözetim konusudur. Bu nedenle verili koşul ve ilişkileri dönüştürmeye, organize etmeye yarayan, yeni bir adlandırmayla paydaşların ortaklığını belirten “yönetişime” dayalı bir çalışma biçimi, statükocu, stratejik bilgi ve güç öne çıkmıştır. Sahaya yönelik çeşitli projelerin bu yönde pratikte işe yarar olması beklenmektedir. Sahada ve uygulamada eldeki bilgilerin değerlendirilmesi, belli çıkarlara ve düzenlemelere hizmet etmesi ve bu yönde etkili görülmesine bağlıdır. Çeşitli bilgilerin biraraya gelmesini, tasnifini, sistemleştirilmesini sağlayan çıkar ve pratikler egemen siyasi güç ve etkinliğin parçasıdır. Verili düzen içinde çeşitli sorunların çözümü uluslararası örgütlenmelerin, akademinin, araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü uluslararası projeciliğin dayanağı olmaktadır.

1990 Sonrası Toplumbilimlerinin Jeopolitikanın Alt Dalı Olarak Örgütlenmesi

1990 sonrası yeni dünya düzeni, küreselleşme, büyük Ortadoğu projesi gibi konular öncelikle jeopolitik tartışmalar biçiminde gündeme gelmiştir. Toplumbilimleri jeopolitikanın bir gereği ve onun hizmetinde bir alt dala dönüşmüştür. Siyaset, sosyoloji, coğrafya, iktisat, lojistik, antropoloji, iletişim, psikoloji gibi bilim dallarından bu yönde bir görev beklenmektedir. Aslında bu tavır yeni değildir. I. ve II. Dünya Savaşları öncesi ve sonrasında siyasi-coğrafyacıların öne çıkardığı jeopolitik görüşler “yaşam alanı” görüşleri-

ne dayanak olmuştur. Almanya'nın Anglo-Amerikan dünya egemenliğini tartışan ve iki dünya savaşına malolan girişimleri yenilgiyle sonuçlanınca jeopolitikaya dayalı görüşler mahkum edilmiştir. En azından itibar kaybına uğramıştır. Ancak Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyada Afganistan savaşı, Vietnam ve Kamboçya savaşları, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali ve ABD'nin İslamcılara desteği, İran Devrimi, Irak-İran Savaşı gibi olaylar sonrasında siyasi-askeri alanda bu görüşler bir başka düzeyde yorumlanmıştır. Jeopolitik sözcüğü sağ ve sol kesimlerde üniversite dışında, medyada yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Her iki tarafın da jeopolitik sözcüğünü kullanması, birbirlerini Nazi uygulamalarına özenmekle suçlamaktan kurtarmıştır. Jeopolitik görüşler toplumlar arası çatışma ve ilişkilerin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmüştür. Gerçekte bu dünya düzeyinde çatışma, otorite ve şiddetin doğallaşmasından, düzen ve çıkarların mutlaklaşmasından başka bir şey değildir. "Coğrafya kaderdir" sözü bunun bir ifadesi olarak tarihi/toplumsal gelişme ve ilerleme, aşama görüşlerinin yerine öne çıkarılmıştır. Özellikle Berlin Duvarının yıkılması, Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi, Yugoslavya'nın dağılması ve Körfez Savaşı sonrasında ABD eksenli küreselleşme, yeni dünya düzeni tartışmaları ile jeopolitik açıklamalar giderek toplumbilimleri düzeyinde etkili olmuştur. 1990 sonrası jeopolitik tartışmaların öne çıkmasında Batı içi çekişme ve çatışmaların son bulması, Doğu ile çatışma görüşünün yeniden gündeme gelmesi önemli bir rol oynamıştır. Esas önemli olan budur. Yeni dönemde eski Osmanlı coğrafyası veya Ortadoğu bütün bu yeni düzenlemelerin ve jeopolitik tartışmaların odağı haline gelmiştir.¹

1990- 2001 yılları arasında jeopolitik yeni tartışmalar Fransız coğrafyacılar tarafından başlatılmış olsa bile ABD eksenli olarak gelişmiştir. 2001 sonrasında Batı ve Batı-dışı devletlerin de dünya içindeki yerlerini ve rollerini ABD karşısında tanımlama çabasına girmesi, kendi çıkarlarını öne çıkarmasıyla jeopolitik tartışmalar çeşitlenmiştir. Yeni dünya düzeni, küreselleşme ve büyük Ortadoğu projeleri gibi konular egemen ABD jeopolitik anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkmış ve diğer ülkeler de bu tartışmaların dışında kalamamıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı, Pentagon ve CIA, üniversite ve üniversite dışında think tank kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin yaptığı araştırma ve projeler herkes tarafından takip edilmiştir. Yönetişim anlayışının bir gereği ve özel çıkar farklılıklarını belirlemek amacıyla bu tür çalışma biçimi ve örgütlenmeler diğer ülkelerde de çoğalmıştır. Bu yönde düzenlenen ulusla-

¹ Buna karşı bir tavır olarak Sosyoloji Yıllığı'nın bir sayısını daha geniş bir biçimde dünyadaki değişimleri ele almak, Doğu sorunu ve Türkiye'nin tarihi-coğrafi yerini ve rolünü ortaya koymak amacıyla "Sosyoloji ve Coğrafya" başlığı altında yayınlamıştık. Bu çalışmada sadece Alman jeopolitik anlayışını değil Anglo-Amerikan jeopolitik anlayışının da Türkiye'nin dünya içindeki yeri ve rolü çerçevesinde eleştirisinde bulunmuştuk.

rarası kongreler, toplantılar büyük ilgi görmüştür. Jeopolitik konum, siyasi coğrafya, reel politik, jeopolitik eylem ve strateji, jeopolitik yapılar, jeopolitik kayma gibi konular yeni dünya düzeni, küreselleşme, büyük Ortadoğu projesinin uluslararası etkisi ile tanımlanmıştır. Bu tartışmalar Batı'da ve Batı-dışı eski geleneksel uygarlıklar alanları içinde bölgesel yeni birlikler oluşturma çabasıyla yeni bir anlam ve biçim kazanmıştır. Jeopolitiğin mekan ve bölge, yer ve siyaset, ölçek, birim, egemenlik, güç, devlet, toplum çeşitleri gibi kavramları, çevre, sağlık, kültür, tarih, nüfus, coğrafi kaynakları gibi konular bu yeni duruma bağlı olarak yeniden ele alındı ve aynı zamanda eldeki mevcut bilgiler de buna uygun değerlendirildi. Jeopolitiğin değişmeyen veya az değişen unsurları olan konum, yeryüzü şekilleri, toprak, bitki örtüsü, doğal yaşam, yeraltı kaynakları gibi konuları yanında, jeopolitiğin değişen unsurları olarak gösterilen özellikler, ülkelerin alanları, sınırları, nüfus özellikleri, beslenme, tarım, sanayi, ticaret örgütlenmesi, iletişim, ulaşım imkanları, turizm, sağlık, spor, sanat, dil yapıları, etnik, dini, uygarlık özellikleri, yerleşme özellikleri, askeri güç, tarih gibi unsurlar yeni dünya düzeni, küreselleşme örgütlenmesi içinde bir imkan ve sorun (risk ve fırsat) olarak ilgi görmüştür. Bunun toplumbilimleri açısından en önemli sonucu görece bağımsız çeşitli bilim disiplinlerinin ABD küreselleşmesinin/jeopolitik anlayışının bir uzantısına dönüşmesidir. Elde edilen "stratejik bilgiler" iktidara bağlı kurmay heyetlerinin tekelinde uzmanca uygulamaların bir parçasıdır. Toplumbilimlerinin dönüştürülmesi yeni dünya düzeni örgütlenmesinin bir diğer tarafını oluşturduğu için çeşitli ülkeler bu yeni gelişmelerin dışında kalamamıştır.

Son 200 yıldır Doğu sorunu ve Batı içinde ulus-devletlerin kendi çıkar ve konumlarını öne çıkarması nedeniyle çeşitli jeopolitik görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşlerin gelişmesini ve çeşitli dönemlere göre ayrılmasını, Batı dünya egemenliği içinde çekişmeler ve Doğu üzerindeki Batı üstünlüğü ve yönetiminin aldığı biçimlerle ilişkili olarak tanımlamak mümkündür. Ancak temel bakış açısı ve yöntem temelde değişmemiştir. Clausewitz'in "Savaş Üzerine" başlıklı kitabından bu yana siyaset, savaş ve coğrafya arasındaki ilişki yaygın bir biçimde gündemdedir. Kitap öncelikle "büyük taktik" ile uzun vadeli "strateji" arasındaki temel ayrımı belirtmektedir. Görece kısa zamanlar içinde ve hayli küçük boyutlu alanlar üzerinde yapılan operasyonlar ile mekânsal-zamansal boyutları çok daha büyük mekanlar üzerinde uzun zamanlar içinde yürütülmesi tasarlanan stratejiler arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Doğrudan çatışmalar, savaşlar bile kimi zaman taktik uygulamalar olarak temel stratejinin bir parçasıdır. Çalışmanın esas ilgi çekici yönü "savaş, siyasetin bir devamı", diğer bir deyişle çatışmanın keskin biçimi/bilinci olarak görmesindedir. Lenin, Stalin, Troçki, Atatürk, Mao gibi XX. yüzyılın büyük devrimcileri bu açıdan büyük siyaset ve savaş ustaları, "taktik ve stra-

teji" dehaları olarak tanınmışlardır.² Ancak Rus ve Türk devrimleri sadece jeopolitikanın bir gereği olarak çatışmayı savunmamışlardır, aynı zamanda dünya görüşü düzeyinde de devrimcidirler. Türk devrimi sömürgecilğe karşı "ulusal kurtuluş mücadelelerinin" ilk örneğidir, Rus devrimi de kapitalizme karşı sosyalist muhalefetin ötesinde yeni bir düzen ve iktidar örgütlenmesini tanımlamaktadır. Tüm zaaflarına karşın, taktik ve stratejileri verili düzene muhalif dünya görüşünün bir parçasıdır. Kimi zaman bazı taktik geri çekilmeler, yenilgiler zaaf gibi görünmesine karşın esas mücadele kendi varlığını korumak, sürdürmek ve bu yönde uzun vadede cephe güçlerini yıpratmak, otoritesini ortadan kaldırmaktır. Günümüzde ABD küreselleşmesi temelinde askeri-siyasi operasyonlara dayalı jeopolitika ve projecilik anlayışı uzun zaman stratejisi içinde ABD üstünlüğünü sürekli hale getirmeye dayalıdır. Verili düzen, otorite ve yıkım mutlaklaştırılmaktadır. Yeni bir aşama, sıçrama yerine üstünlüğün pekiştirilmesi, mutlaklaştırılması amaçlandığı için muhafazakar, ırkçı, koşullar üstü bir otorite ve dünya görüşü öne çıkarılmaktadır. ABD üstünlüğünün mutlaklaşmasını, Doğu ve Batı toplumlarının muhalefetine cılız bir çerçevede kalmasını ayrıca tartışmak gerektirmektedir. Günümüz jeopolitik tartışmaları mevcut düzenin üstünlük ve gücüne dayalı askeri, siyasi uzmanca tartışmalar, operasyonlar olarak gündemdedir. ABD jeopolitik yaklaşımı temelde toplumsal, tarihi, fiziki her türlü koşullardan bağımsızlaşma özelliği gösterirken toplumu, tarihi, uygarlıkları, çeşitli toplum güçlerini, kısaca zaman ve mekanı da dışlamakta, jeopolitikanın bir aracına, eklentisine dönüştürmektedir. Etnik, dini, muhafazakar, otoriter, popüler yeni dünya görüşlerinin, reel siyaset darlaşmasının kaynağında bu durum bulunmaktadır.

Mekan ve coğrafya bilgisi sadece stratejik açıdan savaşıla sınırlı değildir aynı zamanda ilişkilerin örgütlenmesi, denetimi ve yönetimi açısından da önemlidir. Toplumun yönetilmesinde ve denetiminde siyasi iktidara yardımcı olmaktadır. Dünya egemenlik ilişkilerinin genişliği alanla ilgili bilgilerin bütünlüğünü gerektirdiği için bu bilgilerin üretimi, biçimlenmesi, büyük ve küçük ölçekli haritalardan, istatistiklerden, raporlardan yararlanmayı da önemli kılmaktadır. Bütün bunlar amaçsız, rastgele işler olmadığı için bilimsel yöntemleri ve çalışma biçimini gerektirmektedir. 1990 sonrası bütün dünyada üniversite ve üniversite dışında jeopolitik çalışmalar gözde çalışmalar olmuştur, çeşitli ülkelerde jeopolitik, jeostrateji adlı dergileri yanında devlete çeşitli konularda akıl vermek için oluşturulan (jeopolitik) araştırma merkezleri yaygınlaşmıştır. Bunun bir başka düzeyde Avrupa ve çeşitli ülkelerdeki uzantısı uluslararası sivil toplum kuruluşları ve projeleri biçimindedir. 1990 sonrası yeni gelişmeler önceki tartışmaların bir devamı, gelişmesi biçiminde

² "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o sath bütün vatandır" diyen Atatürk'ün de bu ustalar arasında olması rastlantı değildir.

değildir. Bu tartışmalardan bir kopuşu belirtmektedir. 1980 öncesinde Doğu toplumlarının özelliklerini ortaya koymaya çalışan ATÜT gibi kuramlar bir dizi çatışmalar ile birlikte gündeme gelmiştir. Sömürgeciliğin tasfiyesi, yeni bağımsızlığını kazanan devletlerin ulusal düzeyde planlama çabaları, Ceza-yir Savaşının tüm dünyada yankıları, Mısır/Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, ulusal bağımsızlık savaşları sonrası Batı-dışı ülkelerin yeni arayışları bütün dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Vietnam savaşında ABD'nin yeni savaş biçimleri (Kızıl Nehir setlerine, tarım alanlarına, ormanlara yaptığı bombalamalar), petrol krizinin Batı'da yarattığı sorunlar giderek Batı-dışı siyasi coğrafyanın siyasi olarak öne çıkmasına neden olmuştur. "Azgelişmişliğin Coğrafyası", "Üçüncü Dünya", "Aktif Coğrafya", "tarihsel ve coğrafi materyalizm", ATÜT gibi kuramlar her toplum ve üretim biçiminin tarihi olarak kendi toplumsal coğrafyasından kaynaklandığı görüşlerine kaynaklık yapmıştır.

1990 öncesinde Batı-dışı toplumların yeni arayışlarına dayanak olacak biçimde kendi tarihi özelliklerinin gündeme gelmesi, kimliklerini üretim ve coğrafyaya göre tanımlanması mevcut Batı düzeni ve kuramlarını tartışmalı hale getirmiştir. Bu dönemde Batı-dışı toplumların arayışlarını denetim altına almak ve yönlendirmek için, modernleşme kuramları yeniden canlandırılmıştır. Kalkınma ve refahın, gelişmenin toplumlararası ilişkilere bağlı olarak yeniden üretildiği görüşleri de yaygın kabul görmektedir. Yeni şehirleşme teorileri kapitalist veya sosyalist toplumlarda mekânsal işbölümü, farklılık ve eşitsizlikleri, hiyerarşiyi ortaya koymak için gündeme getirilmiştir. "Aktif Coğrafya", "Uygulamalı Coğrafya" ve "Coğrafya Savaşmak İçindir" gibi yeni açıklama ve yöntemler başlangıçta Batı sömürgeciliğine ve bilim anlayışına karşı muhalif bir tavrı belirtirken giderek Batı çözümüne dayalı seçimlerin, ABD güç ve üstünlüğüne dayalı jeopolitik tartışmaların uzantısına dönüşmüştür. Immanuel Wallerstein gibi kuramcılar mevcut düzenin işleyişini jeopolitik ve bölgesel stratejiler yolu ile mutlaklaştırmak için uluslararası işbölümü, merkez-çevre gibi yeni açıklamalar geliştirmiştir. Bağımsızlığına kavuşan sömürgelerin tekrar denetimi, arayışlarının yönlendirilmesi için bir yandan Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler kurulurken, aynı zamanda bu yönde politikalara (projelere) uygun olarak sahaya yönelik istatistik bilgiler edinilmesi de gerekmiştir. Bu dönemde modernleşme anlayışının egemenliği içinde iki kutuplu Batı merkezli bağımlılık kuramları (azgelişmişlik) egemen olduğu için Batı-dışı toplumlara yönelik yapılan çalışmalar, saha ve uygulamalar, kırsal yaşam biçiminin değişmesi, bununla ilişkili tarım sorunları, demografik değişimler, şehirlerin büyümesi, göç, nüfus, sağlık, şehrsel büyüme biçimleri, endüstri ve toplumsal örgütlenme biçimleri, iktisat eksenli toplumsal yapı, toplumsa değişme gibi çalışmalar biçimindedir. 1960 sonrasında ABD öncülüğünde uluslararası kurumlar, dernekler, eğitim, yayıncılık, planlama ve darbeler aracılığıyla oluşan siyasi görüş oluşturma, yaygınlaştırma, kadrolaşma çabası sosyalist veya hür dünya bloku içinde

“devrim ihracı”, “demokrasi ihracı” veya “siyasi kültür” anlayışının bir aracı olurken, 1990 sonrası yeni dönemde coğrafya-siyaset eksenli jeostratejik, jeopolitik açıklamalar, projeler ABD üstünlüğüne ve çıkarlarına dayalı yeni dünya düzeninin, küre-muhafazakarlaşmanın ve “uygarlıklar çatışması” görüşlerinin temelini oluşturmuştur. Yeni kuramların ve uygulamaların gündeme gelmesi 1980 öncesi Batı-dışı toplumlarının arayışlarına karşılık vermek, denetim altına almak ve yönlendirmek içindir.

Dünya egemenlik düzeninin ABD eksenli olarak örgütlenmesi bilim ve dünya görüşü düzeyinde yeni bir örgütlenmeyi gerekli kılmıştır. Dünyanın bölgesel düzeyde parçalanması ve alt bölgelere dayalı yeni bir örgütlenmeyi gündeme gelmesi, ABD dışında kendine has bölgesel yeni jeopolitik yönelimlerin, rekabetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batı, günümüzde geleneksel Doğu ülkelerini de kapsayan dünya çapında bir denetim oluşturmuş ve Batı yayılcılığının sınırına gelmiştir. Ancak bu denetim sürekli krizlere ve her düzeyde temsil sorununa yol açmıştır. İstikrarlı bir yapı/düzen oluşturmak mümkün değildir. Giderek bu yönde bir çabadan vazgeçilmiştir. Parçalara, bölgelere ayrılmış kimlikler temelinde ABD eksenli çok –merkezli kaotik yeni bir dünya düzeni oluşturulmaktadır. ABD küreselleşmesinin jeopolitikasının temeli budur. Bu nedenle modernleşme, ilerleme ve gelişme görüşleri tartışmalı hale gelmiştir. ABD, evrenselleştirilen modern toplum ve tarih anlayışına karşıt yeni bir dünya örgütlenmesine girmiştir. ABD dünya egemenliğine ve üstünlüğüne dayanarak yeni ilişkiler geliştirme çabasıdadır. Yeni dünya düzeni ve büyük Ortadoğu projesi bu yönde bir çabayı içermektedir. ABD, Doğu-Batı ilişkilerine dayalı koşullardan kopmak istemektedir. Askeri, siyasi, ticari ilişkilerde kazanmış olduğu üstünlüğü küresel düzeyde mutlaklaştırmak için yeni ilişkilerin öncülüğünü üstlenmiştir. ABD’nin geçmişte Batı içinde öncülük ve sözcülüğü de dünya görüşü düzeyinde değil, pratikte yeni ilişkiler, örgütlenme ve düzenlemeler geliştirme konusundadır. ABD’nin kendi çıkarlarını küreselleştirmesi, üstünlüğünü pekiştirme çabası jeopolitik yeni düzenlemeler biçimindedir. Bunu gündelik yaşam, eğlence ve kültürel düzeylerde teknolojik gelişmelerle (teknopoli, yapay zeka) ve teknokrat bir yönetimle tamamlamak, toplumdan, tarihten, gerçekten ve anlamdan kopmak, bağımsızlaşmak istemektedir. ABD yeni ilişkilerin öncüsü, merkezi olarak eski tarihsel Doğu ve Batı merkezlerinden bağımsızlaşmıştır. Ortadoğu’nun yıkımına dayalı bir dizi düzenlemeye girişi aynı zamanda yeryüzünün en büyük savaş gücü ve imkanını elinde tutmasından kaynaklanmaktadır. ABD, Ortadoğu’nun yıkımı ve kaos coğrafyasına dönüşmesinden endişelenmesi için bir neden görmemektedir. Tam tersine bu yolla geleneksel Batı merkezlerinden olduğu gibi geleneksel Doğu merkezleriyle olan ilişkilerinden de koparak, mevcut düzenin açmaz ve sorunlarıyla yaşamayı seçmiştir. ABD küreselleşmesi ile büyük Ortadoğu projesinin (yıkımının) birlikte gündeme gelmesi rastlantı değildir.

ABD dünya egemenliği koşullardan, toplumdan ve tarihten koparken aynı zamanda “dünyanın/toplumların taşralaşması” kaçınılmaz hale gelmiştir. Yönetim ve uygulama düzeyinde jeopolitik görüşler ile toplum düzeyinde ortaya çıkan komplo teorilerine dayalı dünya görüşleri birbirinin izdüşümüdür. Komplo teorilerine dayalı dar, edilgen dünya görüşlerinin ortaya çıkması ile toplumu dışlayan, uzmanca projecilik anlayışı ve jeopolitik uygulamalar birbirini beslemektedir. ABD küreselleşmesi toplumbilimlerinin yeniden biçimlendiği bir dönemi belirtmektedir. Dünya egemenliği yeniden örgütlenirken iktisat, tarih, sosyoloji gibi doğrudan dünya görüşleriyle ilgili toplum bilimleri de yeniden örgütlenmektedir. Jeopolitika artık tarih, siyaset, iktisat, sosyoloji gibi toplumbilimleri düşüncesinin yerine geçmiştir. Jeopolitik tartışmaların gölgesinde toplum bilimlerinde öne çıkan konu ve uygulamaların ideolojik düzeyde yaygınlaşması komplo teorileri aracılığıyla-
 dır. Günümüzde, tekeli askeri, siyasi, ekonomik, iletişim örgütlenmesinin içiçe girmesinin bir sonucu olarak, 1- Küresel muhafazakar otoriterliğinin yükselmesi, 2- Halkların dışlanması ve 3- Uzmanca bilimcilik anlayışı verili dünya düzeninin üçlü sacayağını oluşturmaktadır. Otoriterliğin, dışlamanın ve bilimci uzmanca bilgiçliğin ideolojik düzeyde yaygınlaştırılması komplo teorileri biçimindedir. Toplumun varlığı ile ilgili temel konu ve sorunlar (“beka”), Batı ülkelerinde dış tehditlere (İslamofobi gibi) göre alınmasına benzer biçimde, Batı-dışı toplumlarda da “kökü dışarda” bir “üst akıl”a, verili güç odaklarına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Her ikisi de verili düzeni mutlaklaştırırken aynı zamanda karşı tarafa düşmanlığı ve ayrışmayı mutlaklaştırmaktadır. Kurmayca/uzmanca biçimlenen dünyada kitleler yönetimden dışlanmış, horlanmış bir durumdadır. Düzeni toplum güçlerine dayalı olarak etkilemenin mümkün görülmemesi yanında toplum düzeyinde düzene ortaklık da ancak dış tehditlere bağlı olarak tanımlanmaktadır.

Zaman ve Mekanın Koşullar Üstü Tasarımı ve Planlama

Yeni dünya düzeninde jeopolitik, ABD eksenli dünya düzeninde farklı güç eksenli olarak ortaya çıkan devletlerin kendine has yönelimlerini belirtmektedir. Verili ilişkiler içinde devletler kendi yer ve rolleri küresel, yerel fiziki coğrafya yanında tarih, toplum, kültür gibi unsurların gerçeklerine dayalı reel-siyasete dayanak sağlama amacındadırlar. Buna karşılık günümüzde küresel zaman ve mekan ile ilgili yeni görüşler koşullardan, gerçekten aşkın bir tasarım ve planlama anlayışına destek olacak biçimdedir. Gerçekte çelişkili gibi duran iki görüş birbiriyle uzlaşmış, kaynaşmış bir haldedir. 1990 sonrası ilgi çekici olan ve toplumbilimlerinin yaklaşımını da etkileyen bir durum zaman ve mekan anlayışının değişmesidir. ABD mevcut dünya egemenliğini mutlaklaştırırken bir yandan elinde tutmuş olduğu üstünlüğü pekiştirmek için koşullar/gerçek üzerinde tam bir denetim denetim kurmak isterken, aynı zamanda üstünlüğünü tartışılmaz hale getirmek için zaman ve mekan-

dan bağımsızlaşmak, ulaşılmaz istemektedir. Her anlamda verili düzeni ve otoritesini toplumsal ilişkilerden etkilenmeyecek bir konumda, denetim-dışı, koşullar-üstü, tanımlamaktadır. Zaman ve mekan tasarımı ve planlaması bu ilke üzerine kuruludur. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu Batı sisteminde jeopolitika çoğunlukla ideolojik bir çekişmenin unsuru olarak tanımlanmıştır. 1991’de Sovyetler Birliği ve temsil ettiği sosyalist blokun tasfiyesi sonrasında ABD eksenli yeni jeopolitik kuramlar ve uygulamalar (Yeni Dünya Düzeni, Büyük Ortadoğu Projesi) gündeme gelmiştir. ABD’nin tek etkin güç olarak ortaya çıktığı yeni çerçevede sadece yeni jeopolitik durum ve siyaset değil toplumbilimlerinin bilgi-kuramsal statüsü, örgütlenmesi de değişmiştir. 1980 öncesi Batı-merkezcilik eleştirilerinin başlamasıyla jeopolitik, jeopolitika ilgili kuramları yanında, “tarihin farklı zamanları” ve “azgelişmişliğin coğrafyası” ve “kriz coğrafyası” ile ilgili tartışmalardan çok merkezli veya merkezsiz yer ve zaman kavramına gitmek güç olmamıştır.

ABD üstünlüğüne dayalı mevcut düzen mutlaklaştığında jeopolitik tartışmaların izdüşümü olarak toplumbilimlerinde yer ve mekanla ilgili konular öne çıkmıştır. Geçmişte tarih ile ilişkili olarak ele alınan iktisat, siyasi, kültür, toplum, din gibi konular coğrafya içinde ele alınmaya başlanmıştır. Yer ve mekan üzerine farklı disiplinlerde ortaya çıkan çeşitli araştırma yöntemleri, ölçek seçimleri ilişkilerin denetimi, tasarımı, düzenlenmesiyle ilişkilidir. Artık toplum, tarih üzerinde denetim, yönlendirme çabası coğrafya üzerinde çeşitli yöntemlerle etkinliğe dönüşmüştür. Mekanın yanında (tarih yerine) yeni zaman anlayışı da plan ve tasarımının bir unsuru olarak gündeme gelmiştir. Yer, mekan ve zaman anlayışları bir yönüyle (coğrafi olmayan) ve akademi dışında geliştirilen görüşleri de dışlayarak toplum bilimleri çalışmalarında sınırlar oluşturmuştur. Bu bir yönüyle tarihi, siyasi, iktisadi bütünsel dünya görüşlerinin eleştirisidir. Tasarım anlayışının bir unsuru olarak mekan, yer ve zamanın kuramlaştırılması toplum güçlerini ve tarihi dışlaştırmak açısından önem kazanmıştır. Mevcut koşullarda hakim olan düşünce tarzının bir ifadesi olarak bu yaklaşım toplum düşüncesinde ve çeşitli disiplinlerde egemen hale gelmiştir. Modern yer, mekan ve zamanla ilişkin görüşler bir anlamda ayrıcalık, imtiyaz ve gücün ve buna bağlı mühendisçe bir tasarım ve planlamanın ürünüdür. Sosyolojinin, tarih ve iktisadın, geleneksel ve modern konuların, düşünürlerin akademik çevrelerden neden dışlandığı veya ağırlığını kaybettiğini anlamak için ABD dünya egemenlik örgütlenmesinin aldığı biçime bakmak gerekir. Mekan, yer ve zamanla ilgili 1990 sonrası gündeme gelen görüşler değişen disiplinler arası ilişkilerin ve konuların yönünü de vermektedir.

1990 sonrası ABD eksenli küreselleşme, yeni dünya düzeni genel çerçevesi içinde bağımsız “bilgi toplumu”, “iletişim toplumu”, “tüketim toplumu”, “risk toplumu”, “ağ toplumu” gibi yeni toplum görüşleri (Anthony Giddens, Manuel Castells, Jean Baudrillard, John Urry gibi) yer, mekan ve zaman kavramları ile birlikte gündeme gelmiştir. Bu yeni toplum tanımları modern top-

lum, yer, mekan ve zamanla ilişkili kuram ve kavramlara karşıt bir tutumu belirtmektedir. Geleneksel ve modern düzen değerlerinin “aşırılıklarına itiraz” giderek mevcut gerçek ve koşullardan kopmaya dönmüştür. Bunda reel sosyalizme ve kapitalizme karşı üniversite öğrencilerinin protestolarının, hocalarına tepkilerinin de rolü vardır. Üniversite hocaları zorunlu olarak yeni konulara yönelmek zorunluluğu duymuşlardır. Bu konular yeni dünya düzeni örgütlenmesinin yönünü tayin etmiştir. Yer, mekan ve zaman daha tarihin başlangıcından bu yana toplum düşüncesinde önemlidir. Toplumun, toplumsalın, siyasi yaşamın, çeşitli uygarlıkların biçimlenme yönünü ve koşullarını belirlemektedir. Modern ve modern öncesi çeşitli siyaset ve düşünce gelenekleri kendi mikro veya makro kavram ve yaklaşımları içinde dünyayı anlamaya, dönüştürmeye, biçimlendirmeye çalışmışlardır. Yer, mekan ve zamanın ampirik, objektif, marxist çeşitli yaklaşım biçimlerine göre farklı çıkar ve görüşlere göre planlanabilir, biçimlenebilir olduğu görüşü ortak kabulü oluşturmaktadır. Günümüzde yeni olan yer zaman, mekana dair dönüşüm görüşleri özellikle tarihi, toplumsal, coğrafi, kültürel çeşitli koşullardan bağımsızlaşmak, kopmak için gündemdedir. Amaç yer, mekan ve zamana ait temel ilişkileri dönüştürmek, daha genişletmek, toplumun birliği ve geleceğine dair yeni bir yönelişe temel oluşturmak değildir. Günümüzde geleneksel ve modern toplum düşüncesinde öne çıkan yer, mekan ve zamanla ilgili bilgi ve görüşlerden, değerlerden, tarihten, kimlikten kopma yönünde temel bir eğilim söz konusudur. Bu nedenle yer, mekan ve zamana ait geleneksel ve modern düşüncenin yapı sökümüne uğratılması, yeniden kurulması amacıyla post-modern, post-yapısal, post-kolonyal düşünce biçimleri en uca kadar getirilmiştir. ABD küreselleşmesi, yeni dünya düzeni gibi yeni gelişmelerin uzantısı olarak, kültür, uygarlık, coğrafya, iklim, toplum, tarih, siyaset, ülke, şehir gibi bağımlı koşulları dönüştürecek, üzerine çıkacak biçimde yer, mekan, zaman kavramları yeniden tanımlanmıştır.

Toplum olayları zaman, mekan ve alan içinde gerçekleşen olaylardır. Sosyoloji başlangıçtan bu yana coğrafya ile ilişkili olmuştur. Ancak bu ilgi özellikle dünya çapında önemli değişikliklerin olduğu iki büyük savaş sonrasında yeni bir biçimde gündeme gelmiştir. Yeni dönemde mevcut dünya görüşleri yanında coğrafya da sorgulanmıştır. ATÜT, Azgelişmişlik gibi kuramlar da bunun bir parçasıdır. Savaşa bütün ülkeler ve halklar aktif olarak katıldığı gibi sonrası gelişmelerde de etkili olmak istemektedirler. Coğrafyacıların da bu tartışmalara katılması, siyasi görüşler öne sürmeleri rastlantı değildir. “Aktif coğrafya” gibi yeni kavramlar öne çıkmıştır. Giderek bu tartışmalar jeopolitik tartışmalar biçimini almıştır. Coğrafyacıların konuya katkısı veya tartışmaları siyasi düzeydedir. Ancak bu tartışmada akademisyenlerin kendi görüşlerini ve ele aldıkları konuyu bütün yönleriyle siyasi düzeyde gündeme getirmekte zorlandıkları görülmektedir. Ancak yeni dönem ve dünyada ortaya çıkan büyük değişiklikler tartışmaların başlaması için elverişlidir. 1970’lerin sonunda adından çok sözü edilen Lacoste’un “Coğrafyanın Krizi,

Kriz Coğrafyası”, “Coğrafya Savaş İçindir” çalışmaları/tartışması küreselleşme ile yeni bir biçim kazanmış, hem de yeni anlayışların ortaya çıkmasına imkan vermiştir. ABD küreselleşmesi ile jeostratejik, jeopolitik görüşler kurumsallaşmış, bunun yanında sabit bölgesel/yerel birimlere, tarihe karşıt akışkan, açık, belirsiz, zaman ve mekan görüşleri öne çıkmıştır. İletişim toplumu, bilgi toplumu, tüketim toplumu gibi yeni tanımlarla birlikte Zygmunt Bauman’ın “yer olmayan yerler” kavramı, “aşırı küreselleşmeci” yazarların “coğrafyanın ölümü”nden söz etmesi, “hayali modernlikler” “hayali /inşa kimlikler” görüşü, yine David Harvey’in yer, mekan ve zamanın izafi olarak ele alınmasına paralel görüşleri iç içedir. Buna rağmen jeopolitik düzeyde mekanın ölçülebilir, sınırlanabilir, denetlenir bir düzey ve birimler olarak da ele alınmasından vazgeçilmiş değildir. Yön, mesafe, bağlantı ve ilişki kurulan modellerle düzenli örüntüler içinde algılanmasına yönelik açıklamalar geçerliliğini sürdürmektedir. Bu çeşitli koşul ve ilişkileri, birbirine bağlama ve hiyerarşilere indirgeme açısından önemlidir. Küreselleşme ve jeostrateji, jeopolitika kuramları ile izafi zaman ve mekanla ilgili birbirine karşıt görüşleri birlikte kullanılmışlardır. Bir yandan ilişkilerden, koşullardan yer, mekan ve zaman ölçeğinden bağımsızlaşma, ama diğer yandan zaman ve mekanla hiyerarşik, ölçülebilir, denetlenebilir bir etkinlik oluşturma çabası planlama ve tasarımın unsurudur. Bu yönde küresel bağlantılar kurulacaktır. Zaman ve mekandan bağımsızlaşma ulaşılmazlık, hareket serbestliği ve üstünlük getirirken, zaman ve mekanı denetlenebilir, yönlendirilebilir birimlere ayırma Batı üstünlük ve egemenliğini koruma ve pekiştirmek, sürekli hale getirmek içindir. Mutlak zaman ve mekan kavramları ile izafi/sübjektif mesafe kavramları arasında geçişkenlik ve bütünlük vardır. Son dönemde iletişim ile ilgili her türlü sınırları aşan küresel zaman ve mekan görüşlerinin öne çıkması rastlantı değildir. Bunun yanında zaman ve mekan bir ölçü/çerçeve oluşturarak ilişkilerin ritmini ayarlama, biçimlendirme, yönlendirme, tasarlama imkanı da verecektir.

Günümüz yer, mekan ve zaman düşüncesi siyasetten dine kadar temsil krizinin söz konusu olduğu bir dönemde elde bulunan üstünlüğe dayalı olarak yeni biçimlerini tasarlayanın, tekin olmayan gerçeği denetlemenin, yönlendirmenin, planlamanın bir aracıdır. Toplum bilimleri disiplinleri içinde modern coğrafya ve tarihin bir başka biçimde kurgulanması, dönüştürülmesi jeopolitik kaygılarla ilişkilidir. Doğu halklarının yönetimi ve denetimiyle ilgili düzenlemeler ve verili dünya düzeninin pekişmesi coğrafyaya/mekana dayalı denetim ve yönetim görüşlerin gündeme gelmesine neden olmuştur. ABD küreselleşmesi veya düzeni açısından Ortadoğu’nun hayati bir önem taşıdığını çeşitli uygulamalar içinde hissetmek ve bilincinde olmak mümkündür. Ortadoğu’nun yeniden düzenlenmesi, yıkımı ve yeniden inşası reel politikayı gündeme getirirken, tarihin tasfiyesi, geleceğin belirsizliği zaman ve mekanın akışkanlığı ile tanımlanacaktır. Günümüz gelişmelerini anlamak için Ortadoğu derken kastedilenin geniş kuşağın eski Osmanlı tarihi coğrafyası olduğu-

nu hatırlamak gerekir. Ortadoğu terimi Osmanlı egemenliği altında olmayan, Osmanlı'dan koparılmış, Batı egemenliği altındaki Doğu İslam ülkeleri ve toplumlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Tarihte Doğu-Batı ilişkilerinin denetimini sağlayan ve dünya imparatorluklarının merkezini oluşturan bu bölge siyasi, tarihi, kültürel düzeyde parçalanmaktadır. Yeni Dünya düzeni ile büyük Ortadoğu projesinin birlikte gündeme gelmesinin nedeni budur. Günümüzde jeopolitik görüşlerin ve projecilik anlayışının temelini ABD saldırganlığının Ortadoğu'da yarattığı fiili yıkım ve yeniden düzenleme çabası oluşturmaktadır. Türkiye Sovyetler Birliğinin tasfiyesinden etkilendiği gibi ABD kaynaklı büyük Ortadoğu projesinden de etkilenmektedir. Yeni bir çıkış ve muhalefet ortaya konulamadığı için dünya görüşü de sınırlanmıştır. Yakındoğu'nun tarihi merkezleri (İran, İslam Hilafetleri, Osmanlı) kendi konumu ve varlığını koruma çabasıyla devlet ve toplum düzeyinde otoriter, muhafazakar yeni dünya görüşlerini savunacaklardır. Yeni gelişmeler üzerinde etkinlik ve açıklama söz konusu olmadığında komplo teorilerine dayalı popüler siyaset ve dünya görüşleri öne çıkacaktır. Yeni gelişmelerin dışında kalma imkanının olması, kendi aleyhlerine olan bu gelişmelere katılarak etkili olmaya dönüşünce kitle iletişim araçları yanında akademi de öne çıkan jeopolitik dünya görüşlerine ve siyasete angaje olacaktır.

Günümüz Sorunları ve Uluslararası Militan Projecilik Anlayışı: Dünyanın Taşralaşması Perspektifinden Küre-Yerel Temsillerin Bütünlüğü

Günümüzde düzenin işleyişi ile ilgili komplo teorilerine dayalı açıklamalar toplum içinde yaygınlaşırken, toplumbilimlerinde uygulamada bütünsel kuramlardan bağımsız uluslararası projecilik anlayışı ve uzmanlık öne çıkmıştır. Küreselleşme, yeni dünya düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesi gibi temel değişim yönüyle ilgili tartışmalar içselleşerek bitmiştir. Bu durum verili düzene karşı muhalif düzeyde gündelik belli başarıları öne çıkarmakta, hatta ABD'nin çatışma bölgelerindeki savaşçı güçlerini çekmesi bir "yenilgi" ve "gerileme" olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Türkiye, Rusya ve İran gibi merkez devletlerin ve bölge halklarının geçmişte reddettiği uygulama ve görevleri üstlenmesi sahada etkinlik ve başarı olarak sunulmaktadır. Uygulamada ve alanda ortaya çıkan değişikliklere, ayırım ve farklılaşmalara dayalı fiili durum nedeniyle Irak, Suriye, Filistin, Mısır, Kuzey Afrika ekseninde bir dizi çatışma doğal görünmektedir. Bunlara Balkanlar, Orta Asya, Afganistan'ı da katarak merkezi/bileşeni Türkiye (eski Osmanlı tarihi-coğrafyası) olan genişletilmiş bir "kaos coğrafyası"ndan söz etmek mümkündür. ABD küreselleşmesinin bir unsuru olan bu kaotik düzen bütün dünya için kaygı konusudur. ABD açısından buradan yeni bir düzen çıkmasını önlemek, gelişmeleri denetlemek ve yön vermek için bir dizi operasyon söz konusudur. Körfez savaşı sonrası bunun gündeme gelişi Arap Baharı, Kürt sorunu, güvenlik, terörizm, kitlesel göçler, islamofobi, ırkçılık, etnik, dini temizliğe

dayalı nüfus hareketler biçimindedir. Bunlar yanında ayrışma ve kimlikler toplumbilim alanında çalışan kesimlerin gözde konuları olmaktadır. Bu sorunlar yeni dünya düzeni olarak adlandırılan dönemin son 30 yıldır uygulamada/sahada/bölgede bizi getirdiği ve fiili olarak sınırlamaya çalıştığı alanlardır. Dünyayı bir bütün olarak görmekten vazgeçilmesi ve olguları görme biçiminin küçük birimlerle ve dar mekanlarla sınırlanması toplumbilimlerinde yöntemle ilgili bir değişimdir. Konunun kuramsal düzeyde anlaşılması ve aşılması amaçlanmamaktadır. Uygarlık tarihi farklı uygarlık alanlarının birbiri ile ilişkisi ve çatışması içinde ortaya çıkmıştır. Tarihi-coğrafyanın birbirinden koparılması ile coğrafyanın/mekanın yerelleşmesi, sınırlandırılmış küçük birimler/ölçekler biçiminde öne çıkması bakış açısını sınırlarken verili düzen içinde yönlendirme ve denetimi sağlamaktadır. Mekanda ortaya çıkan açmaz ve kaos, suni denge/sizlik ve uzlaşma, kırılğan ittifaklar verili düzene dayalı yeni hamlelerin, çelişki ve çatışmaların gerekçesi olarak korunmaya çalışılmaktadır.

ABD küresel örgütlenmesi ulus-ötesi askeri, siyasi, mali temsile dayanmaktadır. Dünya çapında geniş bir tahakküm aynı zamanda ABD ile özdeşleşmiş mutlak, soyut bir bakış açısı ve değerlerin de savunulmasını (temsili) gerektirmektedir. ABD'nin askerlikten demokrasiye kadar her alanda kendini "şampiyon" ilan etmesi, kendi dışındaki dünyayı kendinden ayırıştırması (taşralaştırması) anlamına gelmektedir. ABD dışındaki dünya da ayrıca kendi içinde çeşitli biçimlerle ayırıştırılmaktadır. Amerikan üstünlük ideolojisi kendi dışındaki dünyaya farklı bir ölçekte, yerel, bölgesel, etnik, dini, kültürel farklı kimlikler/temsiller içinde (taşralar) tanımlamaktadır. Küre-yerel arasındaki bağlantı esas olarak askeri, siyasi, mali denetim ve koşullardan kopma ve aynı zamanda tüm "dünyanın taşralaşması" biçimindedir. ABD dışındaki dünyanın mekan ve kimlik temsilleri ne kadar uzaklaştırılmış, parçalanmış ve tahrip edilmiş olursa o kadar küresel tahakküm sürekli hela gelmiş ve korunmuş olacaktır. Bu parçalanmış, birbirine yabancılaşmış, taşralaşmış, yerelleştirilmiş dünyanın temsilleri genel dünya görüşü ve düşünce düzeyinde de birbirinden uzaklaştırılmıştır. Birbirinden ayırıştırılmış mekan ve kimlik temsilleri ABD küreselleşmesi ve egemenliğinin araçlarıdır. ABD düzeni/yönetimi taşralaşmış bu dünyanın kesintisiz birliğini elde etmiş olduğu üstünlük sayesinde sağlamakta ve küresel düzeyde temsili ("Amerikan Barışı") sahiptir. Taşralarda kendini gösteren sorunlar, çelişki ve çatışmalar karşısında küresel düzeyde göreceli bir kesinlikle müdahale etme tehdidi ve yeni ilişkiler kurma becerisi tahakkümünü tartışmasız kılmaktadır. Mekan ve kimlik temsilleri askeri, siyasi, dini, kültürel, iktisadi çeşitli düzeylerde (ayrıca fiziki düzeyde de engebeler, bitki örtüsü, iklim gibi yönleriyle de), birbiriyle kesiştiği/benzer yönler olmasına rağmen aynı zamanda ayrışma/farklılık içinde oldukları için ilişkileri eşleştirmek, denetlemek küresel ve yerel düzeyde zorlaşmaktadır. Bu nedenle bütün ilişkileri kapsamak, eşit ilişkiler kurmak yerine askeri, siyasi, mali düzeyde temel ilişkilerin

denetlenmesi, bütünleştirilmesi yeterli görülmektedir. Diğer bilgiler ve ilişkiler bu kapsam içinde değerlendirilmektedir. ABD küreselleşmesi ve etkinliği (ulus-ötesi birlik örgütlenmesi) dünyanın en ücra köşelerine kadar yayılmıştır. Buna karşılık parçalanmış, yerel mekan ve kimlik temsilleri (ölçekleri) küreselleşmiş dünyanın sorunlarının ve pratiklerinin de çok az kısmına tekabül etmekte, bütünsel düzeyde etkisiz kalmaktadır. Bilgi-kuramsal düzeyde benzer sorunlar ve buna uygun bir çalışma biçimi vardır. ABD düzeninin ihtiyaç duyduğu çalışmalar daha çok kendisi dışındaki çeşitli yerelliklerin, taşraların anlaşılmasına yöneliktir, çeşitli fonlarla desteklenen bu çalışmalara yerel araştırmacılar, akademisyenler de katılmaktadır. Böylece yerelin bilgisi ABD kurmay heyetlerinin kullanımına verilmiş stratejik bilgi olarak uygulamada kullanılmaktadır. Buna karşılık yerel iktidarlar ve akademisyenler küresel düzeyde araştırma yapmayı, kuram üretmeyi neredeyse bırakmışlardır. Bu konuda çalışma yapmaya ihtiyaç duymamaktadırlar. Küresel düzende yerel, bölgesel çeşitli taşraların dünya çapında bir vizyona ve görüşe sahip olmaması gündelik yaşam ve yönetim pratiklerini de etkilemektedir. Dünyanın taşralaşması bu anlamda daha otoriter, daha muhafazakar, daha şiddete ve yıkıma dayalı kaderci/kendiliğindenci bir yapıya ("küresel barbarlığa") evrilmesi anlamındadır. ABD yeni dünya düzeni ve Ortadoğu projesini belirleyen uygulamaların bilgi-kuramsal statüsü ve projecilik anlayışının temeli budur.

Günümüzde sorunların çözümü ABD eksenli yeni dünya düzeni, büyük Ortadoğu ve dünya egemenliği tartışmalarının dışında, fiili koşullar içinde etnik, dini, "bölgesel", "insani bir sorun" olarak değerlendirilmektedir. Toplumsal, tarihi yaşam şartlarının tahrip olması, çekişme ve çatışmalar sorunlar ve çözümler üzerinde bir bilinç sağlamamaktadır. Yerel, bölgesel düzeyde savaş/çatışma alanı bilgisinin toplum bilimlerine yansımaları, nedensellik zincirinde topografik, etnik, dini ayrıcalıkların, çelişkilerin ifadesinin üzerine çıkmamaktadır. Bunlar son 30 yıldır dışardan müdahalelerin ve teorik konjonktürün akademisyenleri ve toplumu belli bir yönde tartışmaya zorladığı, alıştırdığı konulardır. Bu açıdan devlet, üniversite ve toplum düzeyinde bir öncülük ve sözcülük söz konusu değildir, toplumbilimleri sınırlı bir rol üstlenmektedir. Bilgi ve uygulamalar, siyasi iktidara bağımlı ve onun kararlarını uygulayan, yönlendiriciliğini kabul eden, eleştirel yönü ortadan kalmış, topluma dışardan empoze edilen uzmanca projeler ve örgütlenmeler biçimindedir. Bu çalışma ve örgütlenmeler verili koşullarla uyumlu, gündelik çıkar ve kaygılarla sınırlı, determinist bir yöntemle ele alınmaktadır. Sosyoloji, iktisat, siyaset, jeoloji, coğrafya, tıp, tarih, demografi gibi farklı disiplinlerden gelen bilgileri biraraya getirmek, aynı ölçeğe koymak, uyumlu hale getirmek, uluslararası ve disiplinler arası bir çalışma biçimi gerektirdiği için mütevazî hedefleri olan, "kısa misyon"a dayalı proje bazlı çeşitli ortak çalışma büroları oluşturulmuştur. Araştırmacılar çalışmalarını gündelik yaşam içinde bariz biçimde ortaya çıkan düzensiz göç, etnik, dini temizlik, yerleşme, sağlık, eğitim,

şiddet, beslenme, barınma gibi kaotik sorunların denetimine ve yeniden düzenlenmesine yöneltmişlerdir. Bu bilgiler elbette işe yaramaz değildir. Ayrıca sadece askeri, siyasi operasyonlarla için değil verili dünya düzeninin otoritesinin muhatabı olan insanları denetlemek ve yeniden örgütlemek, dönüştürmek için kullanılmaktadır. Bu anlamda bu bilgiler askeri, siyasi pratiklerin bütününe bağlı bir stratejik işlev görmektedir. Uluslararası çeşitli projeler içinde yer almak (fonlardan, ödeneklerden faydalanmak) için çeşitli manevralar, ilişkiler geliştiren bilim insanları, araştırmacıların aynı beceriyi sorun ve çözüm konusunda kitlelerle ilişki kurma, bunun yeni yöntemlerini geliştirme konusunda göstermemeleri, bu yönde çaba içinde olanları küçümsemeleri ilgi çekicidir. Giderek üniversite ve araştırma kurumlarında, enstitülerde proje geliştirmek, kabul ettirmek, fonlanmak o kadar önemli hale gelmiştir ki, bu yönde çeşitli uluslararası kuruluşlarla, yönetimlerle ilişkiler kuran ve büyük fonları getirmede başarılı olan “işveren/tüccar yönetici” hocalar bağlı oldukları kurumların üzerine çıkmışlar, altlarındaki kadroları belirler hale gelmişlerdir.

Günümüzde akademisyenlerin çeşitli projeler içinde sahada olması öne çıkarılmaktadır. Ancak sahada olmak saha bilgilerine vakıf olmak ve uygulamaları kendi adına etkilemek anlamına gelmemektedir. Akademisyenler projeleri tamamlandığında mekan ve çeşitli olaylar, sorunlar hakkında yüzeysel (“taktik” düzeyde) bilgilere sahip olmakta, ancak proje dışına çıktıklarında “stratejik” düzeyde bu bilgilerin nasıl kullanıldığı konusunda habersiz kalmaktadır. Elde edilen bilgilerin stratejik düzeyde “operasyonlarda” kullanılmasında yerel sahanın üstünde bir başka ölçek (değerlendirme ölçüsü) kullanılmaktadır. Saha bilgileri, ayrıntılar ancak daha geniş bir saha içinde (küresel) temsil edilen çıkarlarla (operasyonlarla) bütünleştğinde anlamlı olmaktadır. Sahanın yüceltilmesi gerçekte “burnunun ucunu” görmekle sınırlıdır. Yerel güçler genel bir perspektifi olmadığında elde ettikleri taktik başarıları koruyamamaktadır. Kısa vadeli taktik operasyonlarda başarılı olmak, bunun içinde bilgi sahibi olmak stratejik operasyonlarda etkili olmak anlamına gelmemektedir. Birbirinden bağımsız, farklı konulardaki çalışmaları birbirine bağlayan otoritenin amaçları ve stratejik pratikleridir. Proje bazlı kısa birlikteliklerin, çalışmaların sürekliliği ve bütünlüğü ancak ana çalışma ölçeği olan yeni dünya düzeni ve büyük Ortadoğu projesi içinde sağlanabilmiştir. Bu genel düzen içinde ABD askeri-siyasi müdahaleleri sonrasında işlerin genel yönetimi ve denetimiyle yetinmektedir. Kalıcı jandarmalık, polislik görevini üstlenmek hem yorucu, hem de pahalı bir yöntemdir. Bu yönde ortaya çıkan boşlukta sahadaki etnik, dini bölge güçleri ve devletler polislik, jandarmalık görevine koşularak, bunun için çekişmektedirler. Kendi yönetim ve denetimlerinde bir siyaset, çözüm ortaya koymadıkları için uzun vadeli planlar yapamamakta, pozisyonları sürekli değiştiği için kurulan ittifaklara, eldeki detaylı istatistiki bilgilere, büyüklü küçüklü mekan ölçeklerine dayanmak mümkün olmamaktadır. İhtimallerin çokluğu nedeniyle en üst düzeyde bunların neyin temsil ettiğini görmek, hesaplamak zorlaşmakta, askeri, siya-

si, mali belirleyici güç de yetiştirilememektedir. Bu nedenle Türkiye'nin son otuz yıllık Irak, Suriye, Mısır, Libya başta olmak üzere Ortadoğu'daki siyaseti gel-gitli kaygan bir zemindedir. Ancak bu durum ABD küreselleşmesinin temel bir stratejik amaç ve hedefi olmadığı anlamına gelmemektedir.

Büyük Ortadoğu uygulamalarına ve sonuçlarına yönelik örgütlenmede anlık çözümlere bağlı olarak uluslararası ve bölgesel muhalefet ve iktidar geçici, projeci bir mantık içinde biraraya gelmektedir. Düzenlenen kampanyalar, kamuoyu ve baskı gücü oluşturma çabası, uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşları (STK), dernekleşmeler aracılığıyla gündelik işler ve sorunlar üzerinde denetim sağlamaya yöneliktir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Sağlık Örgütü gibi çeşitli kuruluşlar Avrupa'dan, Ortadoğu'nun petrol zengini ülkelerinden aldıkları finansmanla (bir tür "haraç") çeşitli projelere (ABD küreselleşmesine) destek olmaktadır. Verili durumu istatistiklere dökmek, sınırlandırmak işbirliği, denetim ve yönlendirmenin bir parçası durumundadır. Bu çalışmaların bilimsel yönetiminde işbirliği ("yönetişim") oluşturmak için öncelikle temel kuramlardan ve sorunlardan vazgeçilmiştir. Görev aldıkları projelerde "üniversite disiplini almış", tarafsız bilim insanları olarak kendilerini göstermek için göreceli basit istatistiklerin veya gözlemlerin gösterdikleri bilgiyi ortaya koymak için bilgiççe araştırma yöntem ve teknikleri, gerçekte (teorisiz) sıradan kavramlar geliştiriyorlar. Böylece verili düzen tartışma dışında kalırken, verili düzen içinde dar çözümler öne çıkarılmaktadır. Sorunların gerçek faileri bu sefer de barış sağlayıcı, sorun çözücü, kurtarıcı olarak yönlendirme ve biçimlendirmede ana aktör ("Amerikan Barışı") olarak rol almaktadır. Bütün bu olaylar ABD dünya hegemonyasından kaotik "küresel imparatorluk" örgütlenmesine geçişin bir göstergesidir. Bilimsel bilgi ve iktidar arasındaki ilişki kurulması yeni değildir. Bu ilişki toplumbilimlerinde soyut düzeyde eleştirilirken, projecilik anlayışı içinde geçerli bir yöntem ve tavır olarak olumlanmaktadır. Bu anlamda bilim ve ideoloji arasındaki ilişkinin eleştirel yönü ve bilimlerin kendi işleyişi içinde görece bağımsızlığı ortadan kalkmıştır. Günümüzde coğrafya, antropoloji, sosyoloji, tarihi arkeoloji gibi bilimler gözden düşerken, bütün bu alanların konu ve sorunları başta uluslararası askeri, siyasi sanayi ve mali kurumların öncülüğünde belirlenmektedir. Fizik, kimya gibi bilimlerinde çok daha önceden ortaya çıkan örgütlenme ve çalışma biçimi giderek toplumbilimlerinde geçerli hale gelmiştir. Pahalı sanayi-askeri projelere temel olan uzmanca, projeye dayalı akademik çalışmalar toplum bilimlerde de egemen olmuştur. Yeni dünya düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesinin etkinliği toplumbilimlerinde militanca bir bilgi ve çalışma biçimi olan ortak projeci bir çalışma biçimine ayrıcalık ve üstünlük kazandırmaktadır. Akademisyenler bu çerçeve içinde kısıtlanmakta, ırkçı, şiddete dayalı açıklamalara dayanak olarak doğa ve toplum ilişkilerinin temel sorunları tartışma dışı kalmaktadır. Bu yönde ortaya çıkan çalışma ve araştırmaların bilime ve dolayısıyla insanın birliği ve geleceğine yönelik örgütlenmesine bir katkısı yoktur.

Geçmişte üniversitelerin, akademisyenlerin görece bağımsızlığı ABD küreselleşmesi/ jeopolitik anlayışına dayalı yeni bilim örgütlenmesi içinde ortadan kalkmıştır. Bu proje çalışmalar çoğunlukla yayınlanmadığı gibi içinden çıkan bazı makaleler de uzmanca dergilerin içinde sessizliğe gömülmüştür. Araştırmacıların çalışmalarda elde edilen bilgilerin pratikte nasıl kullanıldığına dair bir etkisi, bilgisi de yoktur. Raporlar, elde edilen bilgilerden faydalanılması iktidardaki ilgili kurum içinde de çok az kişi tarafından okunarak, işe yarar yönleriyle uzmanca uygulamaya konulur. Jeopolitikanın bir parçası olarak örgütlenen fizik, kimyadan, iktisat ve sosyolojiye, coğrafyadan nüfusa kadar çeşitli çalışmalar “stratejik bilgi” olarak iktidara bağlı uzmanlarla sınırlı bilgilere, akademisyenlerde iktidara bağlı görevlilere dönüşmüştür. Projelerde yer almayan bağımsız akademisyenler küçümsemektedir. Ayrıca atama ve yükseltme kriterlerinde ortak projelere katılmak zorunlu hale getirilmiştir. Bilgi/iletişim çağı denilen yeni dönemde bilginin tekeli ve kullanımı iktidarla sınırlıdır. Alışveriş, eğlence, beslenme tatil gibi çeşitli paylaşımlar bile stratejik bilginin (“büyük veri”) kapsamındadır. Elde edilen bilgilerin geniş toplum kesimleriyle paylaşılması, yayınlanması söz konusu değildir. Günümüzde özellikle sosyoloji, coğrafya, tarih, iktisat, siyaset bilimi gibi bölümleri seçen öğrenciler aldıkları eğitim ve öğrenimden hayal kırıklığına uğramaktadır. Eğitim ve öğretim, ders programları adeta sorunları gizlemeye yaramaktadır. Araştırma projelerine katılanlar için de aynı şey söz konusudur. Üniversitede okutulan dersler ile saha pratiği ve sorunları arasında sorunlardan uzaklaşma, gizleme yöntemi anlamında kuramsal ve uygulama ayırımına dayalı iki farklı düzeyde kopukluk vardır. Üniversite eğitim ve öğreniminde birbirine benzer “ortak ders programları” “bilimsel disiplin” içinde eleştirisiz belli kavramlar, yöntemler, modeller deforme edilmiş özetler, ezber bilgiler biçiminde aktarılırken araştırma ve saha çalışmaları pratiğinde bunlar değersizleşir. Akademisyenlerin bilimin yeniden üretimi adına yazdığı makaleler ve saha raporları çok küçük bir azınlık tarafından okunur. Bunların işlevleri verilen derslerin işlevinden farklı görülür. Akademisyen, araştırmacı olmayacak öğrencilerin bunları bilmesine de gerek duyulmaz. Saha çalışmaları pratiğinde de memur akademisyen yönetenler de dahil araştırmacılar, görevliler, geçici işçi-öğrenciler çalışmanın gerçek konumu ve niteliğinden, elde edilen bilgilerin nasıl kullanıldığından habersizdirler. Bu açıdan verili düzenin ihtiyaç duyduğu, istediği bilgilerin üretilmesinde pasif ama militanca bir biçimde ortaklık vardır. Projeyi finanse eden kesimler elde edilen bilgilerin sahibi durumundadır. Bilgi/bilim artık doğrudan iktidara bağlanmanın ötesinde iktidarın tekeliyle sınırlanmıştır.

Günümüzde akademinin ve toplumbilimcilerin verili düzene ve iktidara bağlı militanlaşması çalışma biçimlerini etkilemekte işe yararlılık altında dar projecilik anlayışı temel çalışma biçimi haline gelmektedir. Geçmişte iktidar ile bilim arasındaki ilişkiye mesafeli yaklaşan toplumbilimciler üniversitele-

rin de zorladığı bu çalışma biçimi dışında kalamamaktadır. Bir kesim soyut ve inkarcı bir biçimde verili gerçeği belirsizleştiren, antici-kuramsal felsefi/kişisel uzmanca bir tavır içinde (zaman ve mekandan kopuk biçimde) sorunlardan uzaklaşmakta, diğer bir kesim ise konjonktürün getirdiği fiili konu ve sorunlarla sınırlanarak verili ilişkiler içinde militan proje savunucusu mesleğini/görevini üstlenmektedir. Gerçekte birbirine karşıt gibi görünen bu iki tavır birbirini tamamlamaktadır. Biri genel dünya görüşlerini/kuramı önemsizleştirirken, bir diğeri ise verili düzen çıkarına dar bir çalışma biçimi olan proje tüccarlığını benimsemektedir. Bu yönde iktidarların, uluslararası devletlerin, dışişlerinin, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, şirket ve yönetimlerin siparişlerine göre toplumbilim incelemeleri ve araştırmalar hızla çoğalmaktadır. Emine Sevim'in bir toplantıda belirttiği gibi Türkiye'de geçmişte sağ ve sol hareketler tarafından eleştirilen sivil toplum kuruluşları ve projecilik anlayışı Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi, solun toplum güçlerine dayalı olarak kendi örgütlenmesini yaratmaması ve ilginç bir biçimde 17 Ağustos 1999 Marmara depremi sonrası devlet yerine çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve projelerinin öne çıkmasıyla büyük bir dönüşüm göstermiştir. Geçmişte bu tür projelere ihtiyatla yaklaşan, dışlayan sağ ve sol kesimlerin uluslararası sivil toplum örgütlenmesi ve projecilik konusunda olumsuz yargı ve eleştiriler ortak "yönetişim" disiplini içinde ortadan kalkmıştır. Bu yönde koşullara uyumlu, "teslimiyetçi" ortaklığa dayalı çalışmaların öne çıkmasıyla mevcut koşullara muhalefet ve mevcut ilişkileri aşan yeni bir dünya arayışı ortadan kalkmıştır. Kitleler pasif bir biçimde uygulamalara maruz kaldığı için teslimiyetçi komplo teorileri yaygınlaşmıştır.

Sonuç Yerine:

Teslimiyetçi Komplo veya Kaos Yok, Yıkımın Faillerinin Sınırları Var

Günümüzde yeni bir dünya düzeninden ve değişimden söz edilmektedir. Bu yeni dönem Doğu halklarının bir ihtiyacının bir sonucu değil, Batı çıkar ve üstünlüğüne dayalı yeni düzenleme çabasından kaynaklanmaktadır. Dünya çapındaki bu değişim isteğinde Doğu halklarının ve Türkiye'nin döneme katkısı ve etkinliği soru konusudur. Değişikliğe maruz kalmamız bu yeni döneme ve değişime katıldığımız, ortak olduğumuz anlamına gelmemektedir. Bu değişim Doğu halklarının ve Türkiye'nin iradesi dışında gerçekleşmektedir. Ayrıca bu değişikliğin Batı halkları bilgi ve iradesi içinde de değildir. Bu nedenle dışlayıcı, otoriter ve muhafazakar yönetimler öne çıkmaktadır. Değişimin getirdiği sorunlar, yıkımlar, yoksullaşma, şiddet, çatışmalar, göçler nedeniyle bir ölçüde bu gelişmeleri, konuları izleme imkanına sahip olmak mümkün olmaktadır. Yeni dünya düzeni ve Ortadoğu projesiyle gündeme gelmiş konulara katılmamız çoğu kez yeni konu ve tartışmaları verili ortaya konuş biçimiyle, belirli sınırlar içinde aktarılması biçimindedir. Bu durum yeni tartışma konuları ve sorunları üzerinde bizim de katkımız olması için

öncelikle bu tartışmaların hangi amaçla gündeme geldiğinin, elde edilen bilgilerin ne amaçla kullanılacağına bilinmesi gerekir. Günümüz yeni konu ve sorunları, yaklaşım biçimi Batı tarafından gündeme getirilmiştir. Hem yeni dönemin özelliklerini, hem de yeni yaklaşım biçiminin tartışılması için bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Elde edilen sonuç ve bilgileri olduğu gibi kullanmak mümkün olmadığı için eleştiren bir tutuma sahip olmak kaçınılmazdır. Bu bize kendi sözümüzü ve tavrımızı belirtmeye imkan verecektir. Bizim de bu çalışmadan beklediğimiz sonuç budur.

Son 200 yılda Batı içi sınıf ve toplumsal çekişme ve çatışmalar, Batı-dışı toplumların direnci ve mücadelesi Batı saldırganlığını sınırlamakta, en azından geleceğe yönelik bir muhalefeti ve umudu canlı tutmaktaydı. Günümüzde Batı dünya düzeni ve üstünlüğünün aşılmaz, mutlak bir otoriterlik olarak kendini temellendirmek istemesiyle, geçmişte kaygı duyulan düzenin krizleri, etnik, dini, bölgesel çekişme ve çatışmalar ABD eksenli yeni dünya düzeninin genel kuralına ve düzenleme/yıkım aracına dönüşmüştür. Siyaset düzeyinde modern cumhuriyetçi, ulusalcı, parlamenter düzen, toplumsal güçlerin örgütlenmesi, geleceği planlama ve denetim, temsili kurum ve yapılar, geleneksel değerler önemini yitirirken, oligarşik yürütmenin güç kazanması, hukuki kurallara riayet etmeme, meşruiyet aramama, toplumsal hakların daralması, lider tapınmacılığı istisnai olmayan yeni yönetim biçiminin özellikleri biçimindedir. Emperyalizm, özgürleşme, kurtuluş, sömürü, şiddet, kapitalizmin krizi, uygarlık bunalımı, sosyalizm, insanlığın birliği, tarihi gelişme ve ilerleme gibi konular gündemden düşmüştür. Toplumbilimlerinin krizi, özelde tarihin ve coğrafyanın krizidir. Üniversitede ve lise eğitiminde sosyoloji, tarih ve coğrafya eğitim programlarının tartışmalı hale gelişi boşuna değildir. Buna karşılık jeopolitik düzenleme ve kaygılara yönelik etnik, dini yerelleşme, mekan tartışmaları, çevrecilik yeni toplumsal hareketlerin ve dünya görüşünün temeli olarak ortaya çıkmıştır. Toplumbilimleri disiplinlerinin darlaşması, uzmanca, gündelik ilişkilerin tahlili, uygulama ve projeciliğin bütünleşmesi temel kuramsal çalışmaların azalmasına, masa başı çalışmalar olarak küçümsenmesine neden olmuştur.

Tarihin başlangıcından bugüne Doğu-Batı ayrımı ve çatışması tarihin birliği ve bütünlüğünü anlamamızı sağlamaktadır. Bu mutlak, değişmez özcü bir yaklaşım değildir, tarafların ortaya çıkışı ve karşılıklı ilişkileri, çelişki ve çatışmaları, kurdukları dengeler, koşulların değişmesi tarihi değişimin bütünlüğünü oluşturmaktadır. Bunun içinde toplumların dünya içinde kendi konumları ve yerlerinin bilincine varması, düzen ve doğa üzerinde etkili olması mümkündür. Bütünsel tarih anlayışı askeri, siyasi, iktisadi, kültürel çeşitli olaylara arasında bir yöntem bütünlüğü sağlamakta ve sorunların çözümünü anlaşırlı kılmaktadır. Tarih bu yönüyle toplum örgütlenmesinin ve dünya görüşünün bir parçasıdır. Uygarlık tarihinin sorunların çözümü sadece uzmanca bir ilgiyle sınırlanamaz. Bütün insanlığı, toplumları ilgilendirir. ABD küreselleşmesinin veya verili dünya düzeninin koşullar-üstü hale gel-

mesi, tarihten, coğrafyadan, toplumdan kopması anlamına gelmektedir. Bu durum açıklama ve çözüm içermeyen, umutsuz, teslimiyetçi, komplo teorilerine kaynaklık etmektedir. Dağlar, düzlükler, ovalar, engebeler, denizler gibi fiziksel olarak adlandırılan bölünmüş, dağınık coğrafi mekanın uygarlıklar, ülkeler, bölgeler, eyaletler, iller vb. olarak farklılaşması, bilincine varılıp anlaşılandırılması, yerleşmesi, toplumlararası çözüm farklılıklarıyla, askeri, siyasi, iktisadi pratiklerle yakından bağlantılıdır. Fiziksel coğrafya (topoğrafya) milyonlarca yılda değişmesine rağmen yollar, nüfusun dağılımı, tarım, endüstri ilişkileri, yerleşimler, gündelik yaşam, tüketim, dolaşım, siyaset, askeri işler görece büyük bir hızla değişmektedir. Ancak bu değişken, parçalanmış olayların geçmişten günümüze kendi içinde bir bütünlüğü, düzen ve işleyişi, uydukları kuralları vardır. Temel amaca yönelik bütünsel bilinç ve stratejiler bunun bir uzantısıdır.

Günümüzde ABD yeni dünya düzeni/küreselleşme ve büyük Ortadoğu projeleri birbirine koşut en geniş projedir. ABD koşullardan bağımsızlaşmak için Doğu-Batı ilişkilerinin tarih içinde örgütlendiği Yakın Doğu'da büyük bir uygarlık yıkımını gerçekleştirmek istemektedir. ABD'nin bugün Ortadoğu'da uyguladığı çatışma yöntemi (aslında Amerika'nın keşfi sonrası kıtanın yerli haklarının bire kadar kırımına da benzer biçimde) Vietnam ve Afganistan'da edindiği jeopolitik yıkım deneyimlerine (coğrafi analizlere) dayalıdır. Her iki savaşta da coğrafya ve toplumsal bileşenleri toptekün tahrip edilmeye çalışılmıştır. Vietnam'da yoğun nüfusun yaşadığı ovaları koruyan bendlerin sistematik yıkılması, tarım alanlarının tahribi, toplumun parçalanması, göçler, katliamlar ancak uluslararası dayanışma ile durdurulmuştur. Benzer bir durum, farklı bir sonuç coğrafyası tamamen farklı Afganistan'da denemiştir. Bombalanan yerlerin seçimiyle, işbirlikleriyle, dağlardan oluşmuş ülkede çevre uygarlıklarla uyumsuz, etnik, dini düzeyde parçalanmış "marj-dışı toplum" örgütlenmesi oluşturulmuştur. Bu operasyonlar başıboş veya istisnai saldırganlıklar, "intikamlar" değil jeopolitikaya dayalı bütünlüklü bir stratejinin parçasıdır. Kimyasal savaşlardan ekolojik savaşa kadar yeni araçlar geliştirilmiştir. Amerikan kurmay heyetleri stratejik coğrafya ve toplum analizlerinde akademisyenlerle, üniversite ile yakın işbirliği içinde olmuşlardır. Avrupa'da ve Batı-dışı ülkelerde ABD'nin bu operasyonlarına muhalefet ve karşı çıkışta da aynı bilimsel, jeopolitik mantığı bilen/çözen, açığa çıkaran akademisyenler, aydınlar, öğrenciler önemli bir rol oynamışlardır.

Dünyada ve Ortadoğu'da bölgesel, etnik, dini, cinse dayalı çeşitli sorunları sahada/alandaki görünümü içinde ele alındığında (tanımlandığında) felaketlerin mağdurlarının kendi yaşadıkları önemlidir, ancak ortaya çıkan şiddet, otorite, göç gibi olayların görünümü, siyasi açıdan en çok şekillenmişleri, ifade edilenleri bile yaşamlarını belirleyen planların bütünü ve sonuçlarını görme konusunda yetersizdir. Bu genel olarak geniş kitleler içinde olaylara müdahale etme ve kavrama biçiminde bir yetersizlik ve teslimiyet, umut-

suzluk duygusuna yol açmaktadır. Bunun bir sonucu da bu belirsiz, kaotik duruma uyum gösterme, kimlikler ve bireysel düzeyinde kurtuluş aramaya, itişme, çıkar sağlamaya neden olmaktadır. Devlet/siyaset düzeyinde de, iktidar ve muhalefetiyle yetersizlik, teslimiyet, belirsizlik, olayları denetleyeme “ezikliği” sorunlara karşı koyma ve gelecekle ilgili bütünsel kuramlardan, planlardan vazgeçme, günü kurtarma girişimlerinin öne çıkmasına neden olmaktadır. Bunun bir başka görünümü daha otoriter, içe kapalı, muhafazakar, fırsatçı yönetimlerin ve çarpık siyasi akımların ortaya çıkmasıdır. Bu yönde ortaya çıkan itirazlar, muhalefet yetersizdir ve gerektiğinde küresel yönetimin verdiği belli tavizlerle kolayca susturulmaktadır. Ancak kazanımlarını korumaları, geliştirmeleri mümkün olmamakta, tam tersine bütünsel düzeyde yeni siyaset arayışlarının önünde bir engele, muhataplarının güvensizliğine neden olmaktadır.

Geçmişte Doğu-Batı ilişkilerin örgütlendiği Yakın Doğu Batı egemenlik ilişkileri içinde Ortadoğu olarak adlandırılmaktadır. Yakın Doğu’da doğal koşulların/coğrafyanın, toplumların ve tarihin tahribi ve yeniden dönüştürülmesi ABD jeopolitik yaklaşımının temelidir. Bu durum dünya tarihinde (“küresel barbarlık çağına giriş” olarak adlandırdığımız) yeni bir “aşamaya” ve dönüşüme işaret ediyor. İnsan yaşamı için gerekli olan yaşam kaynaklarının ve koşullarını ortadan kaldırma yönünde fiziki ve beşeri boyutta topyekün yıkım ve değiştirme yöntemleri uygulanmaya sokulmuştur. Fiziki ve beşeri coğrafyaya yönelik toplumsal ilişkilerin altüst edilmesi, yıkılması, toplumların binlerce yıllık yaşadıkları koşulların değiştirilmesi, bilinçli doğal felaketlerin hazırlanması, temiz su kaynaklarının kullanılamaz hale getirilmesi, ormanların tahribi, toprağın tarım yapılamaz hale getirilmesi, denizlerin kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, nüfusun mekânsal dağılımının değiştirilmesi, insanların büyük şehirlerde toplanması koşullardan kopmanın ve toplum denetiminin araçlarına dönüşmüştür. Bütün bu değişimler Batı-dışı toplumları doğrudan etkilemekte, ancak bunun sonuçlarından Batı’da etkilenmektedir. Batı içi sorunların Batı-dışı ülkelere atılması daha büyük dünya çapında yeni sorunlara neden olmuştur. Verili düzen unsurları askeri, siyasi, iktisadi, kültürel çeşitli alanlarda geniş mekanları örgütlenmede daha dinamik ve başarılıdır. Çeşitli alanlar arasındaki yerel farklılıklardan faydalanarak kimi zaman saldırı konumunda, kimi zaman geri çekilmelere dayalı çeşitli taktikler uygulamaktadır. Sistemin kontrol, denetim noktaları, farklı noktalar arasında koordinasyon biçimi gerçekte bellidir. Yeni dünya düzeni örgütlenmesinde Ortadoğu’ya olan ilgi, işe buradan başlanması rastlantı değildir. Bizim açımızdan da bu saldırıların karşılanması ve dünya çapında örgütlenmesi zorunludur. Bunun için sadece teoriyi olgunlaştırmak değil aynı zamanda her duruma cevap verecek yeni ilişkiler, tutum ve temsiller geliştirmek, bunda ısrar etmek zorunludur.

ABD küreselleşmesi ve Ortadoğu projesi bilinçli bir seçimdir. Dünya ve bölgesel düzeyde yıkım istenmeyen, önlenemeyen, bilinmeyen sonuçlar de-

ğildir. Coğrafyayı ve toplumları mevcut düzene ulaşamayacak veya tehdit edemeyecek boyutta dönüştürmek, tahrip etmek çözümün kendisi olarak düşünülmektedir. Sorun ve çözüm aynılaşmıştır. Bunlara karşı Batı'da yükselen sokak gösterileri, protestolar önemlidir, ancak düzen üzerinde etkili olmamaktadır. Giderek bu muhalefet de sisteme uyumlu hale getirilmiştir. Sorunlar bilinse bile sorunların kaynağına yönelik ortak bir görüş ve örgütlenme, birikim yoktur. Sorunlar aracılığıyla dünyanın temel sorunlarıyla ilişki kurulmuştur, ama sorunların ortaya çıkışı, mekanda dağılımı, Batı yayılmacılığı ve Batı-dışı toplumlar üzerindeki bu örgütlenmenin düzene dönüşmesi önemsenmemiştir. Genel ve yerel düzeyde bu yönde ortaya çıkacak dayanışma ve örgütlenmeden bağımsız olduğu için muhalefet düzen içi iyileştirme istekleriyle sınırlıdır. Elbette bu muhalefetin olması önemlidir. Fakat ABD küreselleşmesinin genel strateji ve taktiği sadece Batı-dışı yerel alan içinde değildir. Göç, kadın, din, etnisite, cinsiyet, şehir, iletişim, turizm, eğitim, şiddet, yoksulluk, barış, çevre, yerelleşme, sağlık, kültür, sanat, demokrasi gibi toplumbilimlerinde öne çıkan çeşitli projeci yaklaşımlar ve uygulamalar yıkım sonrası verili ilişkilerin örgütlenmesi ve desteği durumundadır. Yeni dünya düzeni ve büyük Ortadoğu projeleri ABD'nin dünya çapındaki gücü ve üstünlüğü ile hem bütün bir dünyada, hem de uygarlık tarihinin örgütlendiği geniş bir bölgede gerçekleştirmek istediği tahribat ve sonrası bir dizi değişikliği belirtmektedir.

ABD küreselleşmesine paralel olarak Ortadoğu'da yerel, bölgesel, şehir odaklı, etnik, dini, mezhepsel temsiller ve haklar öne süren çeşitli aktörlerin birbiri üzerinde güç rekabetleri, I. ve II. Dünya Savaşı sonrası yine Batı tarafından oluşturulan yapının tasfiyesiyle edeniyle kaotik, kırılgan, provokasyonlara açık yeni bir düzen oluşturulmaktadır. Bu yaklaşımın temel projesi/önermesi, yıkımın baş aktörü olan ABD eksenli düzeninin sürekliliği ve mutlaklaşmasıdır. Bunun için Osmanlı tarihi-coğrafyasını bütün birikiminin dağıtılması, parçalaması amaçlanmıştır. Bugün ABD öncülüğündeki yeni dünya egemenlik düzeni uluslararası bir sistem olarak kendini kabul ettirirken, egemen düzene karşı çelişki ve çatışma, kaçınılmaz direniş bütün eski Osmanlı tarihi-coğrafyasında içsel, bütünsel, kesintisiz bir mücadele olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türkiye'ye ABD dünya düzenine karşı dünya çapında öncülük ve sözcülük etme imkanı vermektedir. Bu imkanın değerlendirip-değerlendiremeyeceği Türkiye'ye bağlıdır. Ancak Türkiye'nin öncülük ve sözcülüğünü hamasi bir biçimde anlamamak gerekir. Bütün dünya halklarını ilgilendiren sorunların büyüklüğü karşılıklı diyalog ve dayanışmanın, ortak çözümün olgunlaştığının bir göstergesidir. Bu durumda hem sesimizi duyurma, hem de birlikte dünyayı dönüştürme imkanları artmıştır. ABD küreselleşmesi gücünü sadece askeri, siyasi, teknolojik, mali imkanlardan almamaktadır, esas gücü insanların yeni bir dünya görüşü ve düzen arayışından vazgeçmeleridir. Bunun koşullarının ortadan kaldırılması da ABD küreselleşmesinin bir parçasıdır. Üniversite, üniversite dışında dünya

görüşünün yeniden örgütlenmesi, biçimlenmesi, denetlenmesi girişimi günümüzde bu nedenle daha çok önemsenmektedir.

Batı modernleşme ile kendisine bağlı yeni evrensel bir görüş ortaya koymuş ama bunda başarılı olamamıştır. Bizim açımızdan da bir zaaf vardır. Osmanlı sonrası askeri, siyasi bir gücün ve teorik önderliğin, sözcülüğün ikame edilememesi sadece Türkiye'nin değil, aynı zamanda bütün Doğu'nun zaafıdır. Geçmişin yanlıgıları veya övgüsü ile ilgili çeşitli tartışmalar, değerlendirmeler yapılabilir ama önemli olan ABD dünya egemenlik düzenine karşı Doğu-Batı çatışmasını da aşacak devrimci bir iradenin ve örgütlenmenin ortaya çıkmasıdır. Günümüzde Batı bilgi birikimine rağmen olayları açıklamakta güçlük yaşamaktadır. Ama eline geçirdiği dünya egemenliğinin verdiği üstünlükle bunu sorun yapmamaktadır. Günümüz Batı bilim örgütlenmesinin ve yönetiminin darlığı bununla ilgilidir. Genel dünya görüşünü de üstünlüğünü tartışmamak için önemsememektedir. Elde ettiği veya araştırmaya ihtiyaç duyduğu konular verili düzen ile sınırlıdır, elde ettiği bilgilerin sınanması ve geçerliliği de bununla ilişkilidir. Batı temel çelişki ve çatışmalardan, bunun çözümünden söz etmeye yanaşmamaktadır. Tam tersine ABD küreselleşmesi Doğu-Batı çatışması içinde kendi lehine ortaya çıkan dengeyi mutlaklaştırmak için koşullardan kopmaya çalışmaktadır. Verili düzene aşan bir sıçrama istememektedir. Bunun için coğrafyanın, uygarlıkların tahribine yönelmekten kaçınmamaktadır. Günümüzde ABD'nin bütün dünyaya yönelik filli dayatmalarına karşı insanın birliği ve geleceğine yönelik bir örgütlenme ve bir perspektifin ortaya konması gerekir. Nasıl bir dünya ve düzen istiyoruz sorusuna verilecek cevap diğer bütün soruların ve cevapların temel anaşısıdır. Yönelimimizi/temel stratejimizi oluşturacak süreç de buna bağlı işleyecektir. Bu zor, kesintili, ileri, geri ama onurlu tarihi bir süreçtir. Günümüzde askeri, siyasi, iktisadi açıdan ABD küreselleşmesi ile başetmek güçtür. Ancak ABD küreselleşmesinin en zayıf tarafı, iktidarını paylaşmak istememesi, koşullardan kopuk yeni bir yönetim biçimi öngörmesi nedeniyle bütünsel kuram/dünya görüşü düzeyindedir. ABD egemenliğini en bağımsız ve özgürce aşabileceğimiz temel alan bilinç ve düşünce alanıdır. En büyük gücümüz ve etkinliğimiz bu düzeyde ortaya çıkmaktadır. ABD küreselleşmesini aşabileceğimiz bu en büyük gücü elimizden almak için gerçeğin belirsizleşmesi, bütünsel dünya görüşlerinin inkarı, verili gerçeğe şüpheyi öne çıkaran görüşler öne çıkarılmaktadır. Ancak bu görüşleri uzun vadede sürdürmek, insanların bilinçlenmesini önlemek mümkün değildir. İnsanların yeni arayışları, yeni örgütlenmeleri mevcut düzenin geçersiz hale gelmesinin, yeni bir düzeni yapılandırmanın temel yoludur. Tarihi ve toplumsal sıçrama, kurtuluş, özgürlük insanların satranç tahtasına sürüldüğü taktiksel, stratejik bir oyun değildir. Bu tarihi süreçte insanın birliğini ve geleceğini savunmak, direnişin onurunu korumak yanında, insanların hayatlarını korumak, tehlikeye atmak, hayalci maceralara sürüklememek de en başta gelen insani görevdir.